

INLEIDING

DE inleiding tot deze atlas kan vrij kort zijn. In mijn *Dialect-Atlas van West-Vlaanderen en Fransch-Vlaanderen* (Antwerpen, De Sikkel, 1946) zag ik mij verplicht de taalgrens over een lengte van ± 125 km en de taaltoestand in Frans-Vlaanderen zo goed mogelijk te beschrijven. Voor deze atlas valt dit alles weg omdat het hier een homogeen Vlaams gebied geldt.

Ten W. sluit hij aan bij de atlas van Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen door E. BLANCQUAERT (1935), ten Z. bij die van Vlaams-Brabant door H. VANGASSEN (1938), ten N. bij de atlas van Noord-Brabant door A. WEIJNEN (1952) en ten O. bij die van Belgisch- en Nederlands-Limburg door E. BLANCQUAERT, J. C. CLAESSENS, W. GOFFIN en A. STEVENS (ter perse). De vijf Limburgse plaatsen die ik in de Z.-O. hoek van mijn gebied opnam — nl. Paal (K 357), Beringen (K 358), Koersel (K 359), Heusden (K 360) en Zolder (K 361) — zullen in laatstgenoemde atlas verschijnen.

Met de opnemingen van de atlas van Antwerpen werd op 22 augustus 1946 begonnen en op 15 september 1953 was ik ermee klaar. Het was oorspronkelijk de bedoeling van Prof. BLANCQUAERT dat ik zijn oud-student Leo van Beeck, die onder zijn leiding in 1944 een verhandeling schreef over de *Schakeringen in het Antwerpsch Dialect*, in het dialectgeografisch onderzoek zou opleiden en dat wij samen de provincie Antwerpen zouden bewerken: Van Beeck zou het arrondissement Antwerpen voor zijn rekening nemen, ikzelf het oostelijk deel van de provincie en enkele plaatsen in Nederland.

L. van Beeck bereidde alle opnemingen in het arrondissement Antwerpen voor: hij ging eerst ter plaatse, zocht geschikte zegslieden en daarna gingen wij samen opnemen.

Over mijzelf hoef ik hier geen inlichtingen meer te verschaffen, want die kan de gebruiker van deze atlas vinden in de inleiding van mijn *Dialect-Atlas van West-Vlaanderen en Fransch-Vlaanderen*. De heer Van Beeck is een Antwerpenaar van geboorte, lic. letteren en wijsb. (germ. fil.), die zich onder de leiding van Prof. Blancquaert aan de studie van het Antwerps heeft gewijd. Daar alle opnemingen in deze atlas van mijn hand zijn, hoeft er verder niets over hem te worden vermeld.

Wij hebben samen een vijftigtal opnemingen gedaan. De heer Van Beeck zag zich wegens persoonlijke omstandigheden verplicht van een verdere medewerking af te zien. Ik mag niet nalaten hem hier voor zijn grote hulp en toewijding van harte te danken en mijn spijt uit te drukken dat de atlas van Antwerpen niet mede door een Antwerpenaar is ondertekend.

Ik zou het nooit gewaagd hebben alleen een gebied te onderzoeken waarvan ik het dialect maar zeer oppervlakkig ken, maar een vijftigtal opnemingen in de streek van Antwerpen en een vrij lange kennismaking met het dialect van Diest en omgeving, waar ik tussen 1925 en 1929 geregeld verbleef, gaven mij het vertrouwen om het hele gebied — tot in Noord-Brabant — te bewerken.

Ook hier vond ik vanwege de tussen- en proefpersonen de ruimste hulp en

de reis- en verblijfmoeilijkheden werden ruimschoots vergoed door de vriendelijkheid die ik overal ontmoette.

Deze atlas beslaat bijna gans de provincie Antwerpen, met uitzondering van een zuidelijke strook, die voor een klein westelijk deel in de atlas van Klein-Brabant voorkomt ($\pm 8\%$ van de oppervlakte, met 23 opnemingen : 18 gemeenten en 5 gehuchten), en waarvan het oostelijk en het middendeel werden opgenomen in de atlas van Vlaams-Brabant ($\pm 10\%$ van de oppervlakte, met 17 opnemingen, alle van gemeenten).

In deze atlas is dus zowat 82% van de oppervlakte van de provincie vertegenwoordigd, en wegens de grilligheid van de staatsgrens ten noorden zag ik mij verplicht 16 Nederlandse gemeenten van Noord-Brabant in mijn onderzoek te betrekken. Van het oostelijk aanpalend Limburgs gebied onderzocht ik 11 gemeenten en 2 gehuchten. Zoals gezegd, zullen van de 11 gemeenten er 5 in de atlas van Limburg worden opgenomen.

Zoals in de vorige atlassen zouden alle gemeenten boven de 2000 inwoners worden onderzocht en waar de afstand tussen de gemeenten meer dan 5 km bedroeg ook andere met een kleiner aantal inwoners. Het gebied van de provincie Antwerpen dat in deze atlas begrepen is, omvat 115 gemeenten, waarvan vier sinds een 30-tal jaren bij Antwerpen zijn ingelijfd (Sint-Anneke, Oosterweel, Wilmarsdonk en Oorderen).

Van die 111 zijn er 82 die meer dan 2000 inwoners tellen en slechts 29 die dat cijfer niet bereiken, alhoewel de meerderheid ervan de 2000 benaderen. Ik besloot dan ook alle gemeenten op te nemen, en zelfs een paar gehuchten of plaatsen die niet meer tot mijn gebied behoorden (nl. daar waar het nodig bleek wegens een te grote leemte of een belangrijke dialektovergang), zoals Hulshout (K 340), Varendonk (K 345) en Klein-Vorst (K 312a), maar mij wegens hun ligging een onderzoek waard schenen.

Geel is een zeer uitgestrekte gemeente (10.853 ha) en om die reden heb ik er vier gehuchten van opgenomen : Larem, Ten Aart, Bel en Winkelom-Heide. Ook tussen Turnhout en Kasterlee tekende ik het dialect van het gehucht Zevendonk op. Verder nam ik ook Postel, dat helemaal geïsoleerd ligt, en Stevensvennen, tussen Lommel en Mol, op.

Van de 28 Nederlandse gemeenten die in het door mij onderzochte gebied liggen, heb ik er slechts 16 opgenomen. Ik noteerde het dialect van alle geïsoleerde plaatsen, maar van die welke dicht bij mekaar liggen, slechts de dichtstbewoonde. Van Limburg nam ik alle gemeenten op die in mijn gebied voorkomen en ook 2 gehuchten. Het totaal aantal onderzochte plaatsen bedraagt 149.

In zijn historisch overzicht over *La Dialectologie* wijdt SEVER POP interessante beschouwingen aan de keuze van de proefpersonen (pp. 1156-1163). Op onze beurt wensen wij hierover een paar woorden te zeggen omdat deze kwestie ter sprake komt in de inleiding van de atlas van *Noord-Brabant* van A. WEIJNEN, die het volgende schrijft : „De keuze van de zegslieden is een uitermate belangrijke schakel in het onderzoek. Kan men in deze een vaste lijn volgen? Men kan beginselen opstellen, maar zal op de meest onverwachte ogenblikken water in de zuivere wijn moeten doen. Dat is in deze atlasreeks al meer gebleken. In het derde deel bekent Blancquaert dat hij meer dan

tevorens schoolgaande kinderen heeft moeten ondervragen en ik meen dat het er in de Zeeuwse atlas niet beter op geworden is. In de dialect-atlas van West- en Frans-Vlaanderen heeft Pée het soms met één zegsman afgewerkt, iets waartegen Blancquaert eigenlijk principieel gekant is. Zelf heb ik dan ook in mijn hele praktijk steeds op mijn gezond verstand en intuïtie vertrouwd. Immers de theorie plaatst ons steeds voor tegenstrijdigheden [...].” Het gaat dan verder over de zegslieden en de auteur zegt dat hij b. v. in Gelderland prachtopnamen met schoolkinderen heeft gedaan.

Bij twee punten uit dit citaat zou ik even willen stilstaan : Kinderen als proefpersonen en opnemingen met één zegsman.

a. Kinderen als proefpersonen.

In de inleiding tot zijn atlas van Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen schreef Prof. Blancquaert : „Wat de keuze van de zegslieden betreft kan één enkele opmerking volstaan : zij is principieel dezelfde gebleven als voor Klein-Brabant en Zuid-Oost-Vlaanderen. Practisch echter bleek het, vooral in Zeeuwsch-Vlaanderen, noodzakelijk te werken met schoolgaande kinderen. Zij waren in 't algemeen nog vrij dialectvast, al was een sterkere school-invloed wel hier en daar merkbaar. Deze afwijkingen werden zoveel mogelijk verholpen door het optreden van minstens één volwassene naast de jongere zegslieden, die dan de teksten nog eens hielp controleren, voornamelijk met het oog op verschillen tusschen jongeren en ouderen.”

Ik geloof dat Weijnen zich vergist als hij schrijft : „Ik meen dat het er in de Zeeuwse atlas niet beter op geworden is.” Inderdaad, deze atlas telt 53 opnemingen. Hiervan gebeurden er slechts 4 met schoolkinderen onder de 15 jaar ($\pm 8\%$), 6 met schoolkinderen en daarnaast een oudere zegsman ($\pm 11\%$) en 43 met zegslieden tussen de 20 en 80 jaar ($\pm 81\%$).

Ook H. Vangassen heeft nu en dan schoolgaande kinderen als proefpersonen gebruikt en schrijft hierover in de inleiding van zijn atlas van Vlaams-Brabant : „In kleine landelijke gemeenten bleek het niet steeds mogelijk, ten gevolge van seizoenarbeid, over zegslieden van boven de twintig jaar te beschikken, en fungeerden tot mijn volledige voldoening, in een aantal plaatsen, schooljongens van 12 tot 14 jaar als zegslieden. Deze methode werd ten deele reeds door Prof. Blancquaert in Zeeuwsch Vlaanderen gevolgd, en bood ook in mijn gebied absoluut geen bezwaar [...]. Het aantal jonge zegslieden is nochtans betrekkelijk gering.” Inderdaad, van de 189 opnemingen die de atlas van Vangassen telt gebeurden er slechts 8 % met schoolgaande kinderen alleen, 22 % met schoolkinderen en daarnaast oudere zegslieden en 70 % met zegslieden boven de 20 jaar.

Voor Weijnen ligt het percentage wat de kinderen als zegslieden betreft enigszins hoger, nl. $\pm 10\%$: op 104 opnemingen zijn er 8 met twee kinderen en drie met één enkele zegsman onder de 18 jaar (resp. 17, 16 en 14).

b. Opnemingen met één zegsman.

Weijnen schrijft : „In de dialect-atlas van West- en Frans-Vlaanderen heeft Pée het soms met één zegsman afgewerkt [...].” Het woord *soms* is hierin wel enigszins misleidend. Mijn atlas van West- en Frans-Vlaanderen telt 236 opnemingen, waarvan 68 voor Frans-Vlaanderen. In West-Vlaanderen

heb ik steeds ten minste 2 proefpersonen ondervraagd. Dit is ook het geval voor 64 van de 68 opnemingen in Frans-Vlaanderen. Slechts in vier plaatsen heb ik maar één zegsman kunnen vinden die evenals zijn ouders ter plaatse was geboren, nl. in drie taalgrensgemeenten (Klein-Sinten, Zerkel en Oud-Berkijn) en in een zeer klein dorpje (Strazele).

Te Klein-Sinten (a 3) had ik twee proefpersonen, een 83-jarige rustende vroedvrouw en haar 50-jarige dochter, die het Vlaams van haar moeder verstonde maar het zelf met veel moeite sprak en geen zinnetjes kon bouwen. Zerkel (N 151) is een kleine taalgrensgemeente met 362 inwoners, waar de jeugd geen Vlaams meer kent. Ik heb het daar moeten stellen met één zegsman, een 35-jarige schoenmaker. Oud-Berkijn (N 160) is een taalgrensgemeente met 2035 inwoners. Reeds vóór de oorlog 1914-18 liep de taalgrens door de kom van de gemeente en ten tijde van mijn opneming sprak nog slechts 1/3 van de bevolking Vlaams. Ook hier moest ik het met één zegsman stellen die, evenals zijn beide ouders, ter plaatse was geboren, nl. een 74-jarige landbouwer, wiens afstammelingen reeds allen verfranst waren. Hetzelfde gebeurde in de zeer kleine gemeente Strazele (N 198), die slechts 478 inwoners telt en waarvan het dialect afwijkt van dat der omgeving, zodat ik erop stond proefpersonen te ondervragen die, evenals hun ouders, ter plaatse waren geboren. Ik vond slechts één zegsman die aan deze voorwaarden voldeed, nl. een 58-jarige timmerman.

In de atlas van Weijnen zijn de verhoudingen nogal anders. Op de 104 opnemingen gebeurden er 80 met 2 of meer proefpersonen : nl. 52 met 2 zegslieden (50 %), 23 met 3 zegslieden (22 %), 4 met 4 zegslieden (± 4 %) en 1 met 5 zegslieden (± 1 %). Maar daarnaast zijn er niet minder dan 24 met één zegsman (23 %), o. m. de opneming van Breda, een stad met 82.191 inwoners, alsook de 3 opnemingen die ik boven heb vermeld.

Wat de keuze van de zegslieden voor deze atlas van Antwerpen betreft, heb ik mij streng gehouden aan de voorschriften van Prof. Blancquaert : „Zij worden steeds gekozen onder diegenen die ter plaatse geboren en getogen zijn, liefst van middelbaren leeftijd ; bij kinderen moet men eventueel bedacht zijn op school-invloed, meer bepaaldelijk waar het schoolwoorden, als bvb. telwoorden of aardrijkskundige namen betreft. Een *drietal* zegslieden is het beste aantal ; desnoods twee ; met meer dan drie kan de opneming wel eens zeer gezellig worden, maar ook veel langer duren, of, wat erger is, in één zittijd niet afgeraken.” (*Na meer dan 25 jaar*, p. 57).

In het register werden alle woorden en hun schakeringen opgenomen en heb ik, als er niet meer dan een twaalfstal waren, de plaatsen waar ze voorkomen aangeduid.

Het aantal inwoners wordt voor de Nederlandse plaatsen medegedeeld naar de stand op 1 jan. 1946 en de cijfers werden overgenomen uit de *Nederlandsche Staatsalmanak voor iedereen*, jg. 1947. Voor de Belgische gemeenten naar de stand op 31 december 1947 (Belg. Staatsblad van 11 juni 1948).

Met deze atlas van Antwerpen, die van Belgisch- en Nederlands-Limburg, welke ook in de loop van dit jaar verschijnt, en de opnemingen van Mej. Dr. A. R. Hol en J. Passage in het Z.-O., is het gebied tot aan de grote rivieren, het

grootste gedeelte dus van het Nederlands taalgebied, afgewerkt, alsook Friesland.

Nu ook deze atlas afgedrukt voor me ligt en ik hem, met het oog op de inleiding nog eens doorbladerd heb, is het niet zonder weemoed, dat ik aan de vele jaren denk die ik eraan heb besteed en aan de langdurige en vermoeiende, maar toch opwekkende reizen die ik ondernam ; aan de verre gedwongen wandelingen door de heide en de menige aangename uren die ik in vele plaatsen doorbracht.

Ik voel het als een aangename plicht al diegenen die mij bij de totstandkoming van dit werk behulpzaam zijn geweest, een hartelijk woord van dank toe te sturen.

Mijn dank gaat in de eerste plaats naar de heer L. Van Beeck, die voor de proefpersonen van het arrondissement Antwerpen heeft gezorgd en mij op meer dan een derde van de opnemingen heeft vergezeld. Ook de talrijke zegslieden ben ik veel dank verschuldigd, maar vooral diegenen die mij — zoals de heer Van Beeck — bij het opsporen van geschikte dialektsprekers een helpende hand hebben geboden : mijn oud-leerling W. Vervaeke, ontvanger van de doeane, die mij hierin hielp voor de streek rond Essen ; de heer Fritz van den Weghe die hetzelfde deed voor Noord-Brabant en de heren L. Theyskens en Gebruers die mij voor proefpersonen zorgden voor een groot gebied rond Geel.

Verder dank ik mijn oud-leerling G. Winnen, die mij heeft geholpen bij het verbeteren van de drukproeven en het samenstellen van het register en die de teksten betreffende taaltoestanden en proefpersonen heeft opgesteld, alsook Roger Cocquyt, die de dialektteksten overschreef en de kaarten heeft ingevuld.

Ook het Ministerie van Openbaar Onderwijs heeft recht op mijn dankbaarheid, want zonder zijn tussenkomst zou de uitgave van een zo lijvig werk niet mogelijk zijn geweest.

1 december 1957

WILLEM PÉE